

Maksātnespējas
kontroles dienests

**ZAUDĒJUMU PIEDZIŅAS,
MAKSĀTNESPĒJAS LIKUMA 72.¹ PANTA UN
DARĪJUMU APSTRĪDĒŠANAS
PRASĪBU EFEKTIVITĀTE**

juridiskās personas
maksātnespējas procesā

Saturs

Ievads.....	Error! Bookmark not defined.
Zaudējumu piedziņas, Maksātnespējas likuma 72. ¹ panta un darījumu apstrīdēšanas prasības juridiskās personas maksātnespējas procesā.....	Error! Bookmark not defined.
1. Zaudējumu piedziņas prasības.....	Error! Bookmark not defined.
2. Prasības, kas celtas, pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 72. ¹ pantu ..	Error! Bookmark not defined.
3. Darījumu apstrīdēšanas prasības	20
Secinājumi	22

Izmantotie saīsinājumi:

Administrators – maksātnespējas procesa administrators
 ĀTAP – ārpustiesas tiesiskās aizsardzības process
 MPP – mantas pārdošanas plāns
 ZPMN – ziņojums par parādnieka mantas neesamību
 VID – Valsts ieņēmumu dienests

Ievads

Gadījumos, kad parādnieka manta nav pietiekama, lai pilnā apmērā apmierinātu visu kreditoru prasījumus, lai nodrošinātu tās proporcionālu sadalījumu, tiek uzsākts maksātnespējas process. Viens no galvenajiem maksātnespējas procesa mērķiem ir pēc iespējas pilnīgāk apmierināt kreditoru prasījumus no parādnieka mantas. Lai to sasniegtu, tiek apzināta ne tikai manta, kas ir parādnieka rīcībā maksātnespējas procesa uzsākšanas brīdī, bet arī veiktas darbības mantas atgūšanai. Jo efektīvākas ir šīs darbības, jo pilnīgāk iespējams sasniegt maksātnespējas procesa mērķi.

Mantas atgūšanai administrators veic dažādas darbības – vēršas pret debitoriem, aicinot tos labprātīgi segt nesamaksātos parādus, vai ceļ tiesā prasību parāda piedziņai, kā arī atprasa no trešajām personām to valdījumā esošo parādnieka mantu. Tāpat parādnieka mantā pēc maksātnespējas procesa pasludināšanas iekļaujas līdzekļi, kas iegūti, administratoram ceļot tiesā prasības par parādniekam nodarīto zaudējumu piedziņu, tostarp Maksātnespējas likuma 72.¹ pantā noteiktās prasības, kā arī prasības par parādnieka pirms maksātnespējas procesa uzsākšanas slēgto darījumu apstrīdēšanu. Zaudējumu piedziņas un darījumu apstrīdēšanas prasības ir būtisks instruments, ko administrators izmanto, lai panāktu taisnīgāku maksātnespējas procesa rezultātu. Tomēr jāatzīmē, ka pat gadījumā, ja tiesas spriedums administratoram ir labvēlīgs, tas vēl negarantē, ka rezultātā tiks atgūta visa spriedumā norādītā summa – rezultāts būs atkarīgs no tā, vai un kādā apmērā tiks izpildīts spriedums.

Šajā pētījumā ir apkopoti dati par administratoru celtajām prasībām juridiskās personas maksātnespējas procesos – konkrēti prasības par zaudējumu piedziņu, tostarp Maksātnespējas likuma 72.¹ pantā noteiktās prasības, kā arī darījumu apstrīdēšanas prasības¹. Pētījuma mērķis ir izdarīt secinājumus, vai, izmantojot šos tiesiskos instrumentus, praksē tiek nodrošināta reāla un efektīva kreditoru interešu aizsardzība juridiskās personas maksātnespējas procesā. Tādēļ pētījums fokusēts uz šo tiesisko instrumentu piemērošanas rezultātiem – datiem par prasījumu apmēriem un no atbildētājiem piedzītajām naudas summām, nevis uz regulējošo tiesību normu piemērošanas problēmjautājumu izpēti. Jāatzīmē, ka pētījuma ietvaros nav analizēti tie maksātnespējas procesi, kuros administratori vispār nebija cēlušies prasības par zaudējumu atlīdzību vai apstrīdējuši darījumus. Tādēļ nākotnē būtu lietderīgi veikt papildu izpēti par administratoru motivāciju un šķēršļiem, kas kavē šādu prasību celšanu, lai visaptverošāk novērtētu civiltiesiskās atbildības mehānisma praktisko efektivitāti maksātnespējas procesos.

Pētījumā apkopoti dati par visiem 2023. gadā izbeigtajiem juridiskās personas maksātnespējas procesiem – 246. Piecos no tiem procesa laikā ir notikusi pāreja uz ĀTAP un pētījuma datu analīzē šie maksātnespējas procesi netiek iekļauti. Līdz ar to pētījumā analizēts 241 juridiskās personas maksātnespējas process.

¹ Pētījumā nav ietverti dati par prasībām, kas celtas debitoru parādu piedziņai un uzņēmuma pārejas gadījumā.

Zaudējumu piedziņas, Maksātnespējas likuma 72.¹ panta un darījumu apstrīdēšanas prasības juridiskās personas maksātnespējas procesā

Atbilstoši Maksātnespējas likumam juridiskās personas maksātnespējas process ir tiesiska rakstura pasākumu kopums, kura ietvaros no parādnieka mantas tiek segti kreditoru prasījumi, lai veicinātu parādnieka saistību izpildi.² Lai nodrošinātu maksātnespējas procesa mērķu sasniegšanu, pēc tā uzsākšanas tiek iecelts administrators, kuram ir visas normatīvajos aktos, parādnieka statūtos vai līgumos paredzētās pārvaldes institūciju tiesības, pienākumi un atbildība, kā arī Maksātnespējas likumā noteiktie administratora pienākumi.³ Maksātnespējas procesā administrators nepastarpināti īsteno kreditoru kopuma intereses, kas vērstas uz maksimālu parādnieka saistību izpildi, līdz ar to administratoram jānodrošina efektīva un likumīga juridiskās personas maksātnespējas procesa norise un mērķu sasniegšana.⁴

Maksātnespējas process tiek virzīts kreditoru interesēs, līdz ar to viens no galvenajiem administratora pienākumiem ir pieņemt, reģistrēt un pārbaudīt kreditoru prasījumus.⁵ Maksātnespējas procesā aktīvi piedalās un uz sava prasījuma apmierināšanu var pretendēt tikai tādi kreditori, par kuriem administrators ir pieņēmis lēmumu par kreditoru prasījuma atzīšanu pilnībā vai daļā.⁶ Kopējais atzīto kreditoru prasījumu apmērs pētījuma ietvaros analizētajos procesos veido 180 850 856 *euro*. Savukārt kopējais apmierināto kreditoru prasījumu apmērs ir 9 549 366 *euro* (5 %) no kopējās atzīto kreditoru prasījumu summas.

No maksātnespējas definīcijas izriet, ka maksātnespējas gadījumā nav iespējams nodrošināt iznākumu, kad apmierināto kreditoru prasījumu summa ir vienāda vai tuvojas atzīto kreditoru prasījumu summai. Tomēr būtu nepieciešams veikt analīzi, vai un kā apmierināto kreditoru prasījumu apmēru ietekmē zaudējumu atlīdzības prasījumu celšanas efektivitāte.

Juridiskās personas maksātnespējas procesā kreditoru prasījumi tiek apmierināti no parādnieka – juridiskās personas, mantas, līdz ar to Maksātnespējas likums uzliek administratoram virkni pienākumu, lai nodrošinātu tās saglabāšanu un atgūšanu.

Parādnieka mantas un saistību apzināšanai administrators nekavējoties pēc juridiskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas uzsāk parādnieka dokumentu un mantas pilnu inventarizāciju un sastāda parādnieka bilanci⁷. Atkarībā no faktiskās situācijas atbilstoši Maksātnespējas likuma normām administrators sagatavo MPP – ja parādnieka mantas apmērs ir vienāds vai lielāks par depozīta apmēru⁸, vai arī ZPMN – attiecīgi, ja parādnieka mantas apmērs nepārsniedz depozīta apmēru⁹. No kopējā pētījuma ietvaros analizētā maksātnespējas procesu skaita¹⁰ 127 (53 %) maksātnespējas procesos sastādīts MPP, savukārt 114 (47 %) maksātnespējas procesos sastādīts ZPMN (1. attēls). Savukārt no kopējā 2023. gadā pasludināto maksātnespējas procesu skaita tā saucamo "tukšo" procesu īpatsvars bija 59 %.

² Maksātnespējas likuma 4. panta pirmā daļa.

³ Maksātnespējas likuma 64. panta pirmās daļas 1. punkts un 65. pants.

⁴ Maksātnespējas likuma 26. panta otrā daļa.

⁵ Maksātnespējas likuma 65. panta 3. punkts.

⁶ Maksātnespējas likuma 87., 89. un 118. pants.

⁷ Maksātnespējas likuma 65. panta 2. punkts.

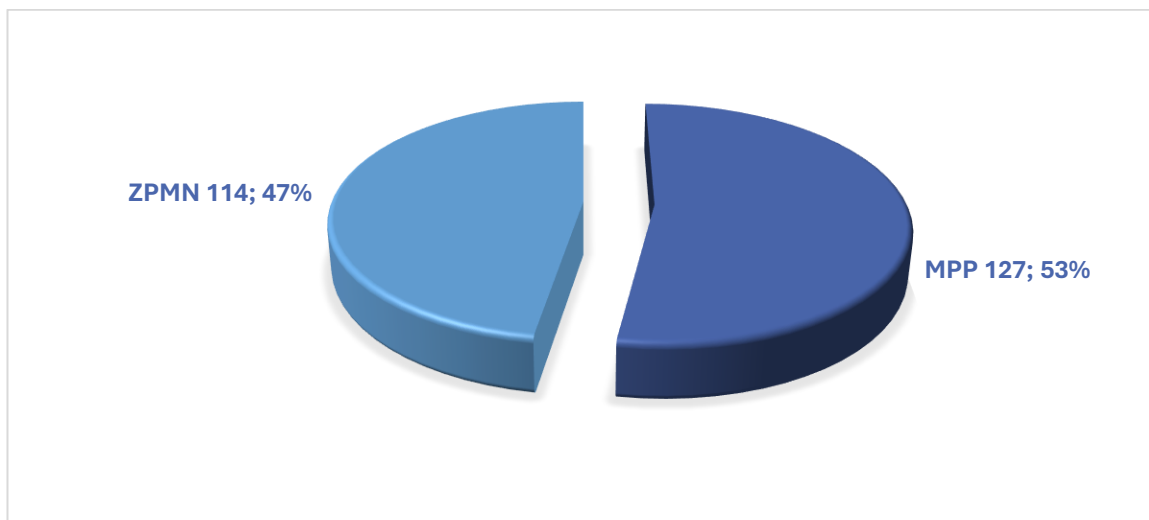
⁸ Maksātnespējas likuma 111. panta pirmā daļa un 113. pants.

⁹ Maksātnespējas likuma 112. panta pirmā daļa.

¹⁰ 2023. gadā izbeigtie juridiskās personas maksātnespējas procesi.

Maksātnespējas procesu attiecība, kuros sastādīts MPP vai ZPMN

1. attēls

Viens no galvenajiem veidiem, kā administrators iegūst līdzekļus kreditoru prasījumu apmierināšanai, ir parādnieka mantas pārdošana. Jāvērš uzmanība, ka parādnieka manta var atrasties arī pie trešajām personām, līdz ar to viens no administratora pienākumiem ir atprasīt no trešajām personām to valdījumā esošo parādnieka mantu¹¹. Tāpat par parādnieka mantu ir uzskatāmi arī debitoru parādi – administratoram ir pienākums atgūt debitoru parādus, aicinot debitorus izpildīt savas saistības labprātīgi vai piespiedu kārtā¹². Gadījumā, ja debitora parāda atgūšana prasa pārāk lielu resursa ieguldījumu, notiek tā pārdošana – cesija.¹³ Nodoms cedēt prasījuma tiesības ir saskaņojams ar maksātnespējas procesa kreditoriem.

Jāņem vērā, ka ne visos procesos tiek konstatēta manta, ko ir iespējams realizēt, lai novirzītu līdzekļus kreditoriem. Minētais ir saistīts tostarp ar to, ka ne vienmēr maksātnespēja ir biznesa neveiksmes, bet gan rūpības trūkuma, nolaidības vai pat prettiesiskas rīcības rezultāts. Pirms maksātnespējas procesa pasludināšanas var tikt slēgti darījumi vai veiktas darbības, kuru rezultātā tiek nodarīti zaudējumi parādniekam. Kā piemērus var minēt: 1) parādnieka mantas atsavināšanu par nesamērīgi zemu cenu ar parādnieku tieši vai pastarpināti saistītām personām; 2) vai parādnieka naudas līdzekļi var tikt izmantoti valdes locekļu personīgām vajadzībām; 3) nepieļauts objektīvi nepamatots saistību pieaugumu, kas neļauj apmierināt kreditoru prasījumus utt.

Saskaņā ar Komerclikuma 169. panta pirmo daļu valdes (arī padomes) loceklim savi pienākumi jāpilda kā krietnam un rūpīgam saimniekam, savukārt Komerclikuma 169. panta otrā daļa noteic, ka valdes (arī padomes) locekļi solidāri atbild par zaudējumiem, ko tie ir nodarījuši sabiedrībai. Neapšaubāmi, ņemot vērā Komerclikuma 137. pantā noteikto sabiedrības atbildības norobežošanas principu¹⁴, tiešā vaidā šāds Komerclikuma regulējums aizsargā sabiedrības intereses, tomēr, ievērojot apstākli, ka no parādnieka mantas tiek apmierināti sabiedrības kreditoru prasījumi, kreditoru interese arī ir šāda tiesiskā regulējuma aizsardzības objekts.

Tādējādi administrators maksātnespējas procesā, atgūstot parādnieka mantu un ceļot tiesā prasības par zaudējumu atlīdzību, rīkojas kreditoru interesēs. Proti, lai arī prasība par zaudējumu atlīdzību tiek celta par labu parādniekam, faktiski cietušie ir parādnieka kreditori.

¹¹ Maksātnespējas likuma 93. panta pirmās daļas 1. punkts.

¹² Maksātnespējas likuma 65. panta 6. punkts.

¹³ Atbilstoši Maksātnespējas likuma 105. pantam administratoram ir tiesības cedēt parādnieka prasījumus pret trešajām personām, ja parāda piedziņa varētu būt apgrūtināta vai ilgstoša.

¹⁴ Sabiedrība neatbild par dalībnieka saistībām, bet dalībnieks neatbild par sabiedrības saistībām.

Arī Maksātnespējas likums nosaka administratoram kā sabiedrības likumiskajam pārstāvim pienākumu gan tādos maksātnespējas procesos, kuros sastādīts MPP, gan tādos maksātnespējas procesos, kuros sastādīts ZPMN, izvērtēt un celt tiesā prasību pret juridiskās personas pārvaldes institūciju locekļiem un kapitālsabiedrības dalībniekiem par viņu nodarīto zaudējumu atlīdzību, kā arī pret personālsabiedrības personiski atbildīgajiem biedriem sakarā ar viņu pienākumu ar savu mantu atbildēt par personālsabiedrības saistībām.¹⁵ Tāpat administratoram ir pienākums pieprasīt, lai parādnieka dalībnieki izpilda savas saistības attiecībā uz parādnieka pamatkapitālu vai citu mantu, un iesniegt tiesai prasības par šādu saistību izpildi.¹⁶

Īpaša zaudējumu atlīdzības prasījumu kategorija ir Maksātnespējas likuma 72.¹ pantā noteiktās prasības, ko administrators ceļ pret parādnieka valdes locekļiem, kuri solidāri atbild par zaudējumiem parādniekam, ja administratoram netiek nodoti parādnieka grāmatvedības dokumenti vai tie ir tādā stāvoklī, kas neļauj gūt skaidru priekšstatu par parādnieka darījumiem un mantas stāvokli pēdējos trijos gados pirms maksātnespējas procesa pasludināšanas. Šajās prasībās administratoram ir noteikta īpaša kārtība nodarīto zaudējumu apmēra noteikšanai – par parādniekam nodarīto zaudējumu apmēru tiek uzskatīti parādnieka maksātnespējas procesā atzītie kreditoru prasījumi pamatparāda apmērā, kurus nav iespējams segt parādnieka maksātnespējas procesā.¹⁷

Vienlaikus papildus zaudējumu atlīdzības prasībām Latvijas maksātnespējas regulējums, tāpat kā citās valstīs, satur normas, kuru nolūks ir atcelt tos iepriekš veiktos darījumus, kurus noslēdzis maksātnespējīgais parādnieks, ja to rezultātā ir samazināta parādnieka mantas vērtība. Maksātnespējas gadījumā darījumus parasti iespējams atcelt:

- lai nepieļautu krāpšanu (t. i., darījumus, kuru nolūks ir noslēpt aktīvus, lai no tiem vēlāk labumu gūtu parādnieks vai parādnieka uzņēmuma darbinieki, īpašnieki vai vadītāji, piemēram, mantas atsavināšana par nesamērīgi zemu cenu vai nodošana bez atlīdzības trešajām personām, kas saistītas ar parādnieku);

- lai atbalstītu vispārēju kreditoru tiesību īstenošanu, nodrošinātu vienlīdzīgu attieksmi pret visiem kreditoriem, nepieļaujot favorītismu, ja parādnieks vēlas dot priekšroku dažiem kreditoriem uz pārējo kreditoru rēķina (piemēram, atdāvinot savus aktīvus vai nododot vai pārdodot aktīvus par cenu, kas ir mazāka nekā to patiesā tirgus vērtība) vai rīcību, kura ir pretrunā principam, kas paredz ieņēmumu vienādu sadalīšanu visiem vienas kategorijas kreditoriem (piemēram, faktiskās maksātnespējas stāvoklī parādnieks nodot savu mantu vienam no kreditoriem).¹⁸

Maksātnespējas likuma XVII nodaļā ir ietvertas tiesību normas, kas uzliek administratoram pienākumu izvērtēt parādnieka darījumus un celt tiesā prasību par attiecīgā darījuma atzīšanu par spēkā neesošu.

Tāpat kā darījumu apstrīdēšanas prasību gadījumā, arī piemērojot zaudējumu atlīdzināšanas regulējumu maksātnespējas procesa ietvaros, svarīgi ņemt vērā šā institūta mērķi. Proti, zaudējumu atlīdzināšanas prasības mērķis ir atgūt līdzekļus, no kuriem apmierināt kreditoru pieteiktos prasījumus.¹⁹

Katras konkrētās situācijas izvērtēšana un attiecīgo tiesisko līdzekļu izvēle ir administratora ekskluzīvā kompetencē, lai atbilstoši Maksātnespējas likuma regulējumam nodrošinātu efektīvu un likumīgu maksātnespējas procesa norisi un mērķu sasniegšanu. Administratoram, vadot maksātnespējas procesu, ir jāievēro Maksātnespējas likuma 6. pantā noteiktie principi, tostarp procesa efektivitātes un apgrozības ātruma princips, kas noteic, ka maksātnespējas ietvaros piemērojami tādi pasākumi, kas ļauj ar vismazāko resursu patēriņu vispilnīgāk sasniegt procesa mērķi (segst kreditoru prasījumus), uzturot komercietiskās apgrozības ātrumu.

¹⁵ Maksātnespējas likuma 65. panta 8. punkts.

¹⁶ Maksātnespējas likuma 65. panta 9. punkts.

¹⁷ Maksātnespējas likuma 72.¹ panta otrā daļa.

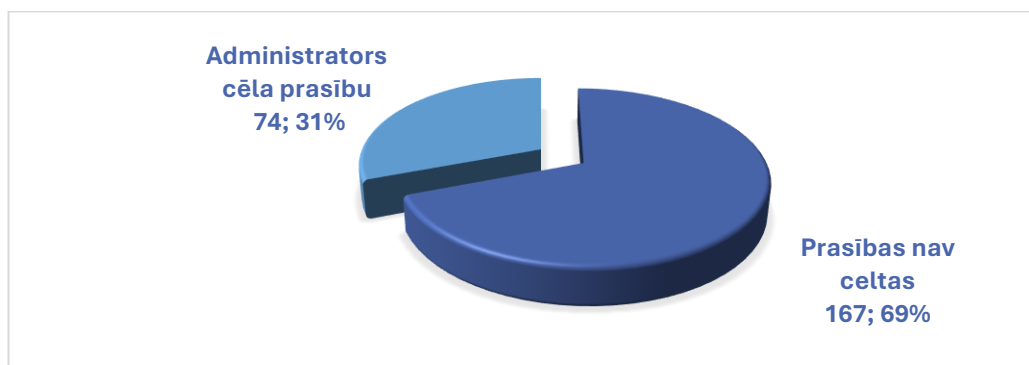
¹⁸ Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautisko tirdzniecības tiesību komiteja (UNCITRAL). Vadlīnijas maksātnespējas tiesību politikas veidotājiem, Ņujorka, 2005. gads, 151. punkts 129. lpp. Pieejams: <https://www.vvc.gov.lv/en/international-law/uncitral-legislative-guide-insolvency-law>.

¹⁹ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 23. marta spriedums lietā Nr.C16099809, SKC-20/2015

Pētījuma veiktās analīzes rezultātā secināts, ka 74 maksātnespējas procesos (t. i., 31 % no kopējā pētījuma ietvaros analizētā maksātnespējas procesu skaita) administratori bija vērsušies tiesā, konstatējot atbilstošu pamatu prasības celšanai (2. attēls).

2. attēls

Procesu īpatsvars, kuros administratori bija vērsušies tiesā parādnieka mantas atgūšanai

Kopumā minētajos 74 maksātnespējas procesos administratori bija cēlušī 81 prasību parādnieka mantas atgūšanai - celto prasību sastāvs ir šāds (3. attēls):

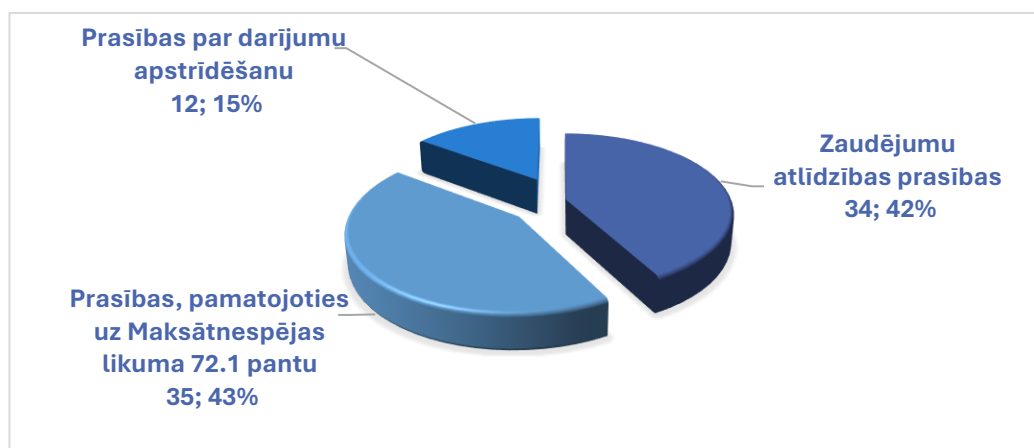
1) 34 prasības pret valdi vai citu personu par zaudējumu nodarīšanu parādniekam, pamatojoties uz Civillikuma tiesību normām par zaudējumu atlīdzināšanu, Komerclikuma 169. pantu, Maksātnespējas likuma 65. panta 9. punktu utt.;

2) 35 prasības pret valdi, pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantu par dokumentu nenodošanu;

3) 12 prasības par darījumu apstrīdēšanu, pamatojoties uz Maksātnespējas likuma XVII nodaļu.

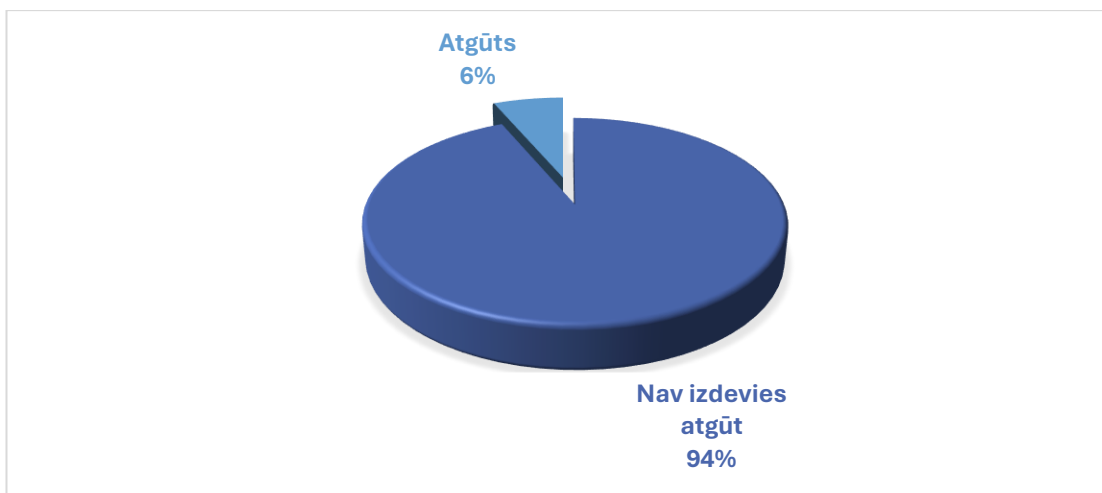
3. attēls

Administratoru celto prasību sadalījums pēc to veidiem

Kopējā administratoru celto prasību rezultātā parādnieku labā tiesas piespriedē summa ir 14 658 461 *euro*. Konstatējot piedziņas neiespējamību un neveicot turpmākās darbības, administratori divos gadījumos atteicās no prasībām par kopējo sumu 5 589 *euro*. Ievērojot minēto, turpmāk pētījumā tiek veikts izvērtējums par to, cik lielā apmērā un kādā veidā administratori bija atguvuši tiesas piespriedē summu atlikušajos 79 gadījumos. Kopumā šo 79 prasību celšanas un izpildes rezultātā ir atgūts 946 807 *euro* (6 %) no piespriedē summas (4. attēls).

Administratoru celto prasību rezultātā tiesas piespriesto un atgūto summu attiecība

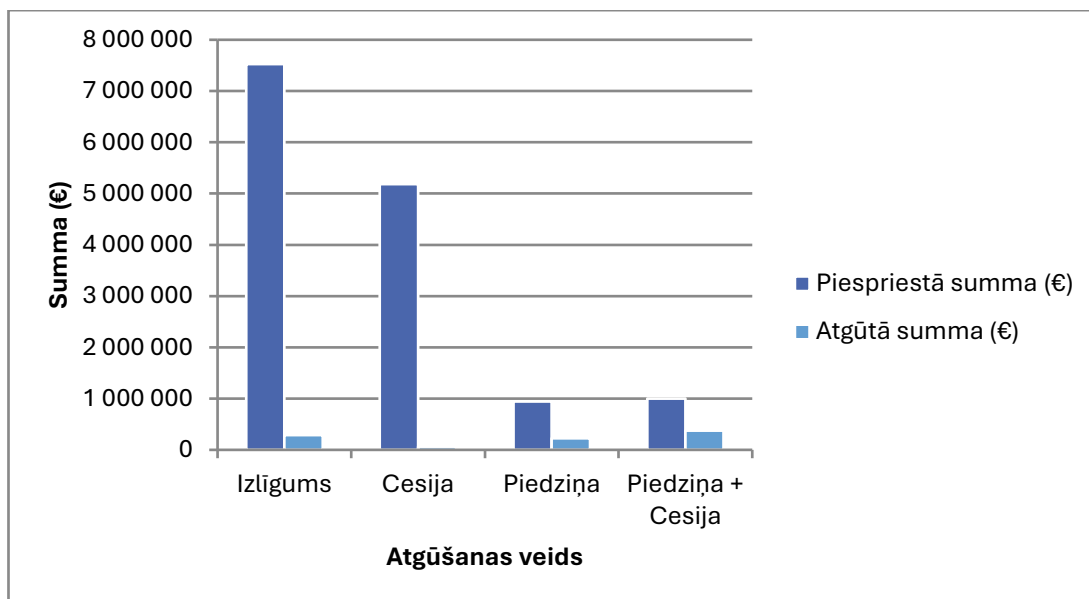
Kopējās atgūtās summas 946 807 *euro* sadalījums atkarībā no veida, kā tā tika atgūta ir pieejams 1. tabulā, kā arī 5., 6. un 7. attēlā.

1. tabula

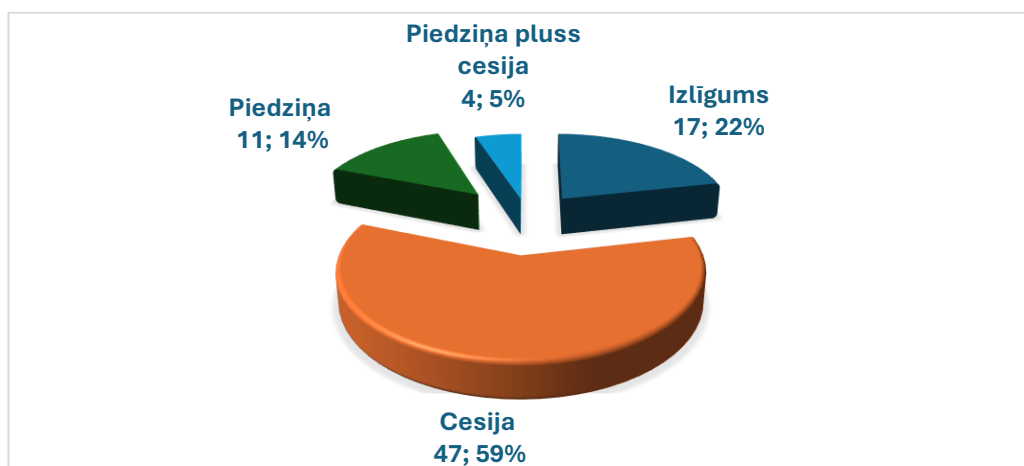
Piespriesto un atgūto summu sadalījums pēc to atgūšanas veida

Atgūšanas veids	Gadījumu skaits	Piespriestā summa (euro)	Atgūtā summa (euro)	Atgūtais (%)
Izlīgums	17	7 524 062	287 204	4
Cesija	47	5 186 448	62 095	1
Piedzīna	11	942 429	223 156	24
Piedzīna + Cesija	4	999 932	374 352	37

Piespriesto un atgūto summu sadalījums pēc to atgūšanas veida

Tiesas piespriesto summu atgūšanai izmantotie mehānismi pēc to veida

Atgūtās summas sadalījums pēc mehānisma, kas izmantots tiesas piespriešanās summas atgūšanai

No pētījuma rezultātā iegūtajiem datiem var konstatēt, ka lielākā daļa no kopējās atgūtās summas (570 508 *euro*) ir atgūta gadījumos, kad piedziņa ir bijusi iespējama vismaz daļēji – debitoram ir bijusi manta un/vai ienākumi. Tomēr būtiski atzīmēt, ka skaita ziņā vismaz daļēji piedziņa bija iespējama tikai 15 gadījumos no 79 prasībām, kas nozīmē, ka tikai 19 % gadījumu valdes loceklim ir bijusi manta, uz ko ir iespējams vērst piedziņu. Minētais apstāklis ir ietekmējis kreditoru lēmumu par turpmāko procesa virzību, t. i., lēmumu piekrist parāda cesijai vai izlīguma slēgšanai par summām, kas ir krietni zemākas par piedzīto summu.

Tāpat pētījuma rezultāti parāda, ka diezgan lielu īpatsvaru (22 %) no administratoru izvēlētajiem risinājumiem parāda atgūšanai veido izlīgums. Lai arī no kopējās maksātnespējas procesa ietvaros 2023. gadā atgūtās summas izlīguma rezultātā atgūti 30 % (287 204 *euro*), tomēr kopumā izlīguma efektivitāte ir vērtējama kā zema, jo minētā summa veido vien 4 % no kopējās parāda summas, par kuru ir noslēgts izlīgums (7 524 062 *euro*). Līdz ar to, noslēdzot izlīgumu, ir norakstīta vislielākā parāda summa. Ņemot vērā to, ka zaudējumu atlīdzināšana ir galvenais civiltiesiskais līdzeklis tiesisku aizskārumu seku novēršanai, kas ļauj atjaunot tādu mantisko stāvokli, kāds būtu, ja nebūtu tiesībpārkāpuma, kā arī maksātnespējas procesa mērķi – pēc iespējas pilnīgāk apmierināt kreditora prasījumus, izlīguma slēgšanai ir bijusi viszemākā efektivitāte.

Jāvērš uzmanība, ka pētījuma nolūkiem termins "izlīgums" tiek lietots plašākā izpratnē – gan izlīgums kā strīda risinājums civilprocesā tiesas kārtībā²⁰, gan pušu noslēgtā vienošanās par pušu starpā esošo strīdu vēl pirms vērsšanās tiesā vai arī, atsaucot tiesā iesniegto prasības pieteikumu – izlīgums ārpus tiesas kārtībā²¹. Kā jau minēts, izlīguma rezultātā izdodas atgūt, sākot no 1 %, beidzot ar 100 % no prasības summas.

Pētījuma ietvaros nav analizēti izlīguma noslēgšanas apstākļi katrā konkrētā gadījumā, tomēr maksātnespējas procesos, kuros Maksātnespējas kontroles dienests bija kreditors²², izlīguma rezultātā atgūtā summa ir attiecīgi 33 % un 60 % no prasījumu summas. Gadījumā, kad Maksātnespējas kontroles dienestam maksātnespējas procesā ir piešķirts kreditora statuss, iestāde kopā ar pārējiem kreditoriem saņem no administratora paziņojumu par nodomu slēgt izlīgumu²³. Saņemot paziņojumu par nodomu slēgt izlīgumu, Maksātnespējas kontroles dienestam tāpat kā jebkuram kreditoram ir tiesības pieprasīt administratoram papildu informāciju vai sniegt iebildumus.

Vienā gadījumā Maksātnespējas kontroles dienests saņēma paziņojumu par administratora nodomu slēgt izlīgumu par summu, kas bija 22 % no prasījuma summas, zaudējumu atlīdzības prasībā pret parādnieka valdes locekli saistībā ar VID veikto uzrēķinu. Kā pamatojums izlīguma slēgšanai bija norādīts, ka tiesvedības ilguma un tiesāšanās izdevumu segšanas dēļ kreditoru ieguvums no tiesvedības procesa turpināšanas būs mazāks, nekā izlīguma noslēgšanas gadījumā. Tāpat administrators norādīja, ka celtā prasība pret valdes locekli ir nodrošināta ar nekustamo īpašumu, tomēr šis īpašums ir ieķīlāts, kā rezultātā prasības nodrošinājuma pārdošanas rezultātā diez vai izdosies iegūt līdzekļus prasījuma apmierināšanai. Saņemot paziņojumu, Maksātnespējas kontroles dienests lūdza sniegt informāciju par personas mantisko stāvokli. Administrators sniedza pieprasīto informāciju, vienlaikus informējot par nodomu slēgt izlīgumu par summu, kas sastāda 33 % no prasības summas. Izvērtējot sniegto informāciju, Maksātnespējas kontroles dienests necēla iebildumus pret izlīguma slēgšanu. Savukārt vēl vienā gadījumā Maksātnespējas kontroles dienestā jau sākotnēji tika saņemts paziņojums par nodomu slēgt izlīgumu par summu, kas sastāda 60 % no prasības summas. Izvērtējot faktiskos apstākļus, Maksātnespējas kontroles dienests necēla iebildumus pret izlīguma slēgšanu.

Līdz ar to var secināt, ka izlīguma noslēgšanas procesā ir būtiska kreditoru kontrole, kas neapšaubāmi prasa zināmus resursus, kas savukārt ietekmē kreditoru (īpaši mazo un vidējo uzņēmumu) iespējas iesaistīties šajā procesā.

²⁰ Civilprocesa likuma 226. pants.

²¹ Civillikuma 1881. pants.

²² Maksātnespējas likuma 73. panta devītā daļa.

²³ Maksātnespējas likuma 81. panta pirmās daļas 7. punkts.

Vienlaikus attiecībā uz izlīgumu būtiski norādīt, ka no valdes locekļu puses izlīguma iespēja bieži vien tiek piedāvāta brīdī, kad administrators paziņo par savu nodomu celt prasību. Ja izlīgums tiek noslēgts un prasība netiek celta, pēc maksātnespējas procesa izbeigšanas parādnieka valdes locekļi nav pakļauti civiltiesiskās prasības celšanas riskam viņu prettiesiskās rīcības gadījumā – prasības celšana ir administratora ekskluzīvā kompetencē. Līdz ar to ar maksātnespējas procesa izbeigšanu vairs nepastāv iespējas saukt valdes locekli pie civiltiesiskās atbildības par parādniekam nodarītajiem zaudējumiem. Noslēdzot izlīgumu pirms prasības celšanas, valdes locekļi, kuri nodarījuši zaudējumus parādniekam un kreditoriem, iegūst iespēju izvairīties no civiltiesiskās atbildības. Bieži šīs summas ir nesamērīgi zemas salīdzinājumā ar nodarīto kaitējumu. Tādējādi faktiski tiek "nopirkts" atbrīvojums no atbildības. No minētā var secināt, ka izlīgums neveicina parādnieka mantas atgūšanas instrumentu preventīvo nozīmi.

Izlīguma slēgšanu un tā summu neapšaubāmi ietekmē arī kreditoru nevēlēšanās ilgstoši gaidīt tiesvedības rezultātu, līdz to izlīguma iespēja tiek atbalstīta arī tad, ja ir piedāvāta ļoti zema izlīguma summa, jo to ir iespējams saņemt uzreiz. Turpretī gadījumā, ja prasība tiek celta un tiek piespriests piedzīt no parādnieka valdes locekļiem zaudējumus par labu parādniekam, šādas prasījuma tiesības ir iespējams cedēt – maksātnespējīgs parādnieks tiek aizstāts ar jaunu kreditoru, kuram ir iespēja turpināt piedziņu arī pēc maksātnespējas procesa izbeigšanas.

Pētījumā iegūtie dati liecina arī par to, ka lielākajā daļā gadījumu (47 gadījumos jeb 59 %) administratori jau sākotnēji izvēlējās cesiju kā instrumentu, kas nodrošina iespēju visātrāk saņemt reālus naudas līdzekļus, ko novirzīt kreditoru prasījumu apmierināšanai, vai turpina ar cesiju, ja sākotnēji mēģinājumi piedzīt spriedumā norādīto summu ir bijuši neveiksmīgi vai daļēji veiksmīgi. Šāda administratoru rīcība neapšaubāmi saistīta ar maksātnespējas procesa būtību. Maksātnespējas process ir ierobežots laikā – viens no maksātnespējas procesa pamatprincipiem ir apgrozības ātruma princips²⁴, līdz ar to viens no maksātnespējas procesa uzdevumiem ir uzturēt komercietiskās apgrozības ātrumu. Tādējādi parādnieka mantas realizācija veicama, lai pēc iespējas ātrāk nodrošinātu mantas un tās pārdošanas rezultātā iegūto līdzekļu atgriešanos komercietiskajā apritē.

Papildus aktīvu ātrākai atgriešanai komercietiskajā apritē no maksātnespējas procesa pabeigšanas ir atkarīgs tas, cik ātri parādnieka kreditori varēs norakstīt summas, ko nav izdevies atgūt no parādnieka, tādējādi samazinot ar uzņēmuma ienākuma nodokli apliekamo bāzi²⁵ vai veikt priekšnodokļa korekciju zaudētiem parādiem²⁶.

Maksātnespējas likums noteic, ka visa parādnieka manta ir pārdodama sešu mēnešu laikā pēc juridiskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas, kas nozīmē, ka maksātnespējas procesam iespēju robežās ir jābūt pabeigtam sapratīgā termiņā pēc mantas pārdošanas. Maksātnespējas procesa termiņš var tikt pagarināts, ja procesā norisinās tiesvedība vai notiek kriminālprocess. Līdz ar to, ja parāda piedziņa no debitora nav iespējama tādā termiņā, kas ir samērīgs ar maksātnespējas procesa norises termiņu, par maksātnespējas procesa mērķim atbilstošu risinājumu tiek uzskatīta parāda cesija. Tāpēc atbilstoši Maksātnespējas likumam administrators var cedēt parādnieka prasījumus pret trešajām personām, ja parāda piedziņa varētu būt apgrūtināta vai ilgstoša.²⁷

Tomēr parādnieka manta maksātnespējas procesā, tostarp, ņemot vērā tā norises termiņu, tiek atsavināta par piespiedu pārdošanas cenu, kas ir krietni zemāka par tirgus cenu. Tāpat cesiju administrators izmanto gadījumos, kad parādu nav izdevies piedzīt, jo personai, pret kuru tiek vērsta piedziņa, nav mantas un ienākumu, kas padara debitora parādu mazāk pievilcīgu potenciāliem pircējiem. Ievērojot minēto, cesijas rezultātā atgūtā summa ir vismazākā, salīdzinot ar citiem atgūšanas veidiem – vien 7 % no kopējās parādu summas.

Maksātnespējas likums nosaka vispārīgu administratora pienākumu nodrošināt efektīvu un likumīgu maksātnespējas procesa gaitu un parādnieka mantas pārdošanu par pēc iespējas augstāku

²⁴ Maksātnespējas likuma 6. panta 6. punkts

²⁵ Uzņēmumu ienākuma nodokļa likuma 9. panta trešās daļas 10. punkts

²⁶ Pievienotās vērtības nodokļa likuma 105. panta astotā daļa

²⁷ Maksātnespējas likuma 105. pants.

cenu²⁸, tomēr šobrīd nav noregulēta procedūra, kas administratoram būtu jāievēro, lai sasniegtu likumā noteikto mērķi.

Ievērojot minēto, lai veicinātu vienveidīgu izpratni jautājumā par efektīvu rīcību ar parādnieka mantu, Maksātnespējas kontroles dienests ir izstrādājis Mantas pārdošanas vadlīnijas (turpmāk – Vadlīnijas)²⁹, kas aptver ne tikai Maksātnespējas likumā noteikto procedūru piemērošanas aprakstu, bet arī sniedz atsevišķus praktiskus piemērus, kuri iegūti Maksātnespējas kontroles dienestam īstenojot tā kompetencē esošo uzraudzības instrumentu piemērošanu. Vadlīnijās attiecībā uz mantas pārdošanu ārpus piespiedu izsoles procedūras tostarp ir norādīts, ka būtiski ņemt vērā, ka pārdošanas veidam ir jābūt skaidram, tādām, kas maksimāli lielumam interesentu lokam dod vienādas tiesības pretendēt uz parādnieka mantu. Jo parādnieka mantas pārdošanas process ir publiskāks, jo iespēja iegūt lielāku samaksu palielinās, piemēram, pozitīvi vērtējama sociālo tīklu un pārdošanas platformu izmantošana parādnieka mantas pārdošanas procesā.

Tomēr vadlīnijām ir ieteikuma raksturs un šobrīd nav vienotas prakses – atsevišķos gadījumos debitoru parādi tiek pārdoti izsolē, izmantojot Elektronisko izsoļu vietni, vai sludinājumi par debitoru parādu cesiju tiek publicēti biedrības "Latvijas Maksātnespējas procesa administratoru asociācija" tīmekļa vietnē.

Tāpat kā izlīguma gadījumā, arī cesijas gadījumā Maksātnespējas likumā ir noteikts administratora pienākums paziņot kreditoriem par savu nodomu nodot debitora parādu citam kreditoram. Lai informētu kreditorus, administrators iekļauj informāciju par cesiju MPP vai ZPMN³⁰, bet, ja lēmums tiek pieņemts pēc MPP sastādīšanas, paziņo par to kreditoriem atsevišķi³¹. Administratoram jānodrošina kreditoriem iespēja izteikt iebildumus gan par pašu nodomu veikt prasījuma tiesību cesiju un administratora pamatojumu tam, gan par būtiskiem cesijas noteikumiem, piemēram, piedāvāto pirkuma maksu. Respektīvi, administrators ir tiesīgs cedēt prasījumu vienīgi, ja kreditori, būdami informēti par šādi priekšlikumu, 15 dienu laikā neizteic iebildumus vai šādi iebildumi ir nepamatoti, gadījumā, ja par cesiju ir paziņots MPP vai ZPMN, un piecu dienu laikā, ja par cesiju ir paziņots Maksātnespējas likuma 81. panta kārtībā.

Maksātnespējas likuma 113. panta ceturtā daļa noteic, ja administrators, izvērtējot saņemtos iebildumus, atzīst tos par pamatotiem, viņš atbilstoši precīzē plānu un paziņo par to iesaistītajām pusēm. Ja administrators saņemtos iebildumus neatzīst par pamatotiem, viņš sniedz motivētu atbildi iesniedzējam. Nesaņemot kreditoru iebildumus par nodomu cedēt prasījuma tiesības, administrators pirmšķietami var paļauties, ka kreditori ir piekrituši prasījumu cesijai.³²

Gadījumā, ja kreditora ieskatā administrators ir nodarījis zaudējumus, kreditoram ir tiesības celt tiesā prasību pret administratoru ne vēlāk kā gada laikā pēc juridiskās personas maksātnespējas procesa izbeigšanas.³³

No pētījuma ietvaros apskatītajiem maksātnespējas procesiem, kuru ietvaros tika cedēti debitoru parādi (47 maksātnespējas procesi), Maksātnespējas kontroles dienests ir bijis kreditors 10 maksātnespējas procesos. Divos gadījumos Maksātnespējas kontroles dienests administratoram lūdza papildu informāciju par plānoto cesiju, kā arī vēl divos gadījumos cēla iebildumus par administratora darbībām saistībā ar pārdošanas procedūru, piemēram, pārdošanas sludinājumā norādāmās informācijas pilnīgumu un korektumu. Līdz ar to jāatzīmē, ka tāpat kā izlīguma noslēgšanas procesā, arī cesijas gadījumā ir būtiska kreditoru kontrole.

Datu analīze rāda, ka tikai nelielā daļā maksātnespējas procesu – aptuveni 19 % gadījumu, valdes locekļiem ir bijusi manta, uz kuru iespējams vērst piedziņu, kas būtiski ierobežo iespēju faktiski atgūt zaudējumus. Šāds fakts regulāri kalpo par pamatojumu, lai atteiktos no tiesvedības vai noslēgtu izlīgumu par ievērojami mazāku summu, nekā spriedumā piesprieda. Tomēr praksē ir novērojami gadījumi, kad valdes locekļiem, kuriem formāli nav mantas, uz ko vērst piedziņu,

²⁸ Maksātnespējas likuma 26. panta otrā daļā un 111. panta otrā daļā.

²⁹ <https://www.mkd.gov.lv/lv/informativie-materiali>.

³⁰ Maksātnespējas likuma 112. panta pirmās daļas 1. punkts un 113. panta pirmās daļas 9. punkts

³¹ Maksātnespējas likuma 81. panta pirmās daļas 7. punkts.

³² Augstākās tiesas Senāta 2012. gada 8. februāra spriedums lietā Nr.SKC-39/2012.

³³ Maksātnespējas likuma 29. pants

spēj piedāvāt naudu izlīguma noslēgšanai vai arī prasījuma tiesības tiek cedētas personām, kuras ir tieši vai pastarpināti saistītas ar atbildētājiem – valdes locekļiem, no kuriem piespriesti zaudējumi.

Minētais rada pamatotas aizdomas, ka valdes locekļu faktiskā maksātspēja tiek slēpta, un, lai arī *de facto* viņi paši kontrolē savu mantu, *de jure* tā ir nodota saistītām personām.

Ņemot vērā iegūtos rezultātus, var secināt, ka pētījumā apskatāmo tiesisko instrumentu – zaudējumu atlīdzības prasījumu, tostarp pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantu, kā arī darījumu apstrīdēšanas prasījumu – efektivitāte ir ļoti zema un nerasniedz savus mērķus. Šāds secinājums ir būtisks ne tikai katrā konkrētā maksātnespējas procesā atgūto līdzekļu apmēra un līdz ar to arī apmierināto kreditoru prasījumu kontekstā, bet arī saistībā ar minēto tiesisko mehānismu preventīvo nozīmi, atturot personas, kas nodarbojas ar saimniecisko darbību, no tādu darbību veikšanas, kuru rezultātā tiek nodarīti zaudējumi kreditoriem.

1. Zaudējumu piedziņas prasības

Atbilstoši Civillikuma 1406. pantam juridiskā persona ir atzīstama par patstāvīgu tiesību subjektu, kas var piedalīties tiesiskos darījumos. Tiesību subjektam piemīt divas tiesiski nozīmīgas īpašības: tiesībspēja un rīcībspēja. Tiesībspēja ir spēja būt par tiesību un pienākumu nesēju jeb subjektu, savukārt rīcībspēja ir patstāvīgi iegūt tiesības un uzņemties pienākumus. Ņemot vērā minēto, juridiskā persona var patstāvīgi piedalīties civiltiesiskajā apgrozībā. Juridiskā persona var būt arī civiltiesiskās atbildības subjekts, bet par saistībām, ko tā ir uzņēmusies, piedaloties civiltiesiskajā apgrozībā, juridiskā persona atbild tikai ar savu mantu, kas ir nošķirta no tās dibinātāju mantas.

Tomēr rīcībspējas realizēšanai, juridiskajai personai ir nepieciešamas pārvaldes institūcijas, kas juridiskās personas vārdā nodrošina nepieciešamo darbību veikšanu – kapitālsabiedrības³⁴ rīcībspēju īsteno tās institūcijas: dalībnieku sapulce, valde un padome.

Neskatoties uz to, ka juridiskās personas atbildība ir nošķirta no tās dibinātāju atbildības, lai nodrošinātu trešo personu interešu aizsardzību, noteiktos gadījumos pastāv iespēja atkāpties no nošķirtās atbildības pamatprincipa un saukt juridiskās personas pārstāvi pie administratīvās atbildības, kriminālatbildības un civilās atbildības.

Maksātnespējas likuma 65. panta 8. punktā ir noteikts administratora pienākums izvērtēt un celt tiesā prasības pret juridiskās personas pārvaldes institūciju locekļiem un kapitālsabiedrības dalībniekiem (akcionāriem) par viņu nodarīto zaudējumu atlīdzību, kā arī pret personālsabiedrības personiski atbildīgajiem biedriem sakarā ar viņu pienākumu ar savu mantu atbildēt par personālsabiedrības saistībām. Ievērojot minēto, administrators izvērtē parādnieka pārvaldes institūciju locekļu rīcību pirms maksātnespējas procesa uzsākšanas.

Izpētot zaudējumu prasības, kuras celtas maksātnespējas procesu ietvaros, iespējams konstatēt šādus zaudējumu piedziņas prasības pamatus:

- zaudējumi, kas radušies no tiesiska darījuma; zaudējumi, kas radušies no parādnieka dokumentu nenodošanas³⁵;
- zaudējumi, kas radušies no parādnieka mantas nenodošanas vai no tās norakstīšanas;
- zaudējumi, kas radušies no maksātnespējas procesa pieteikuma savlaicīgas neiesniegšanas; zaudējumi, kas radušies no neapmaksātā pamatkapitāla,
- zaudējumi, kas radušies administratora, kreditora vai trešās personas rīcības dēļ.

Visi minētie prasījumi, izņemot tos, kas radušies no parādnieka dokumentu nenodošanas, tika celtas uz vispārējiem civiltiesiskajiem pamatiem.

Saskaņā ar Civillikuma 1779. pantu katram ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, ko viņš ar savu darbību vai bezdarbību nodarījis. Ar zaudējumu jāsaprot katrs mantiski novērtējams pametums³⁶, proti, jebkāds mantas samazinājums, zudums vai bojājums, kā arī peļņas atrāvums, papildu izdevumi un citas mantiski novērtējamās tiesību aizskāruma sekas.³⁷

Jāatzīst, ka tiesu praksē zaudējumu piedziņas lietas ir samērā retas, kas ir skaidrojams ar praktiskās dabas grūtībām zaudējumu esamības un apmēra, kā arī cēloniskā sakara ar pārkāpumu pierādīšanā.³⁸ Civiltiesiskajās attiecībās vaina ir ļoti grūti pierādama, līdz ar to pastāv vainas prezumpcija. Saskaņā ar Komerclikuma 169. panta pirmo daļu valdes locekļiem savi pienākumi jāpilda kā krietnam un rūpīgam saimniekam. Valdes un padomes locekļi solidāri atbild par zaudējumiem, ko tie nodarījuši sabiedrībai.

³⁴ No pētījuma ietvaros analizētajiem 241 maksātnespējas procesiem 240 gadījumos maksātnespējas procesa subjekti bija kapitālsabiedrības, savukārt vienā gadījumā parādnieks ir bijis individuālais komersants.

³⁵ Attiecīgā zaudējumu atlīdzības prasījumu kategorija, ņemot vērā Maksātnespējas likuma regulējumu, tiks apskatīta atsevišķi šā pētījuma nākamajā apakšnodaļā.

³⁶ Civillikuma 1770. pants.

³⁷ Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. Torgāna K. vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 267. lpp.

³⁸ Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā (1998). Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Rīga: Mans Īpašums, 266.lpp.

Ņemot vērā maksātnespējas procesa mērķi un principus, tostarp maksimāli apmierināt kreditoru prasījumus, par zaudējumiem uzskatāmas jebkuras kaitīgās sekas, kas samazina parādnieka mantu vai palielina parādnieka saistības. Līdz ar to jebkurš civiltiesiskā pārkāpuma rezultātā radies mantiski novērtējams zudums ir uzskatāms par zaudējumu Civillikuma 1770. panta izpratnē.³⁹

Prasībai, ko administrators ceļ maksātnespējīgas personas labā, ir leģitīms mērķis, ja tā vērsta uz līdzekļu iegūšanu, kas nepieciešami kreditoru prasījumu un maksātnespējas procesa izmaksu segšanai. Judikatūrā nostiprināta atziņa, ka maksātnespējīgas personas labā piedzenamo zaudējumu apmērs samērojams ar kreditoru mantisko interešu un maksātnespējas procesa administrācijas izmaksu nodrošināšanai nepieciešamajiem naudas līdzekļiem.⁴⁰ Proti, zaudējumu apmērs nevar tikt noteikts patvaļīgi, jo arī kreditoru interešu aizsardzība ir īstenojama labā ticībā.⁴¹

Zaudējumu atlīdzības pienākums iestājas tad, kad vienlaicīgi pastāv šādi priekšnoteikumi: 1) tiesību aizskārēja neattaisnojama darbība, kas attiecīgos gadījumos ietver arī novērtējumu no vainojamības viedokļa; 2) zaudējumu esamība; 3) cēloniskais sakars starp zaudējumiem un neatļauto darbību.⁴² Ievērojot minēto, administratoram, kurš cēlis prasību pret valdes locekli, ir jāpierāda, pirmkārt, sabiedrībai (un līdz ar to arī kreditoru kopumam) nodarīto zaudējumu fakts un apmērs, otrkārt, cēloniskais sakars starp zaudējumiem un valdes locekļa rīcību, treškārt, kā šie zaudējumi ir samazinājuši kreditoru prasījumu apmierināšanas iespējas maksātnespējas procesā, bet valdes loceklis var atbrīvoties no civiltiesiskās atbildības, pierādīdams savas rīcības atbilstību krietna un rūpīga saimnieka kritērijiem.⁴³

Kā jau minēts, 2023. gadā administratori ir cēlušī 34 prasības pret valdi vai citu personu par zaudējumu nodarīšanu parādniekam, pamatojoties uz Civillikuma tiesību normām par zaudējumu atlīdzināšanu, Komerclikuma 169. pantu, Maksātnespējas likuma 65. panta 9. punktu utt. Galvenokārt zaudējumu atlīdzības prasības tiek celtas pret parādnieka valdes locekļiem, jo viens no katra valdes locekļa pamatpienākumiem ir nodrošināt sabiedrības darbības tiesiskumu.

Pienākums atlīdzināt zaudējumus, kas radušies no mantas nenodošanas, izriet no Maksātnespējas likuma 63. panta pirmās daļas 1. punkta, kas noteic, ka pēc juridiskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas parādnieks zaudē tiesības rīkoties ar visu savu mantu, kā arī ar viņa valdījumā vai turējumā esošo trešajām personām piederošo mantu, un šīs tiesības iegūst administrators. Septiņos gadījumos administratoru celtās zaudējumu atlīdzības prasības izrietēja no parādnieka pienākuma nodot mantu, kas netika izpildīts pilnā apmērā vai daļēji.

Deviņos gadījumos pienākums atlīdzināt zaudējumus ir radies VID audita rezultātā veiktā uzrēķina dēļ. Komerclikuma 221. panta pirmā daļa noteic, ka valde ir sabiedrības izpildinstitūcija, kura vada un pārstāv sabiedrību. No minētās tiesību normas izriet, ka tieši valdes loceklis ir atbildīgs par nodokļa aprēķina pareizību, veicot saimniecisko darbību. Līdz ar to gadījumā, ja VID ir konstatējis normatīvo aktu pārkāpumus, parādniekam aprēķinot valsts budžetā maksājamo nodokļa summu, valdes locekļiem rodas pienākums segt arī šādus zaudējumus, protams, gadījumā, ja ir iestājušies arī citi zaudējumu segšanas priekšnoteikumi.

Sešos gadījumos pret parādnieka valdes locekli ir celtas prasības par pamatkapitāla apmaksu. Saskaņā ar Civillikuma 1402. pantu saistību tiesības rodas vai nu no tiesiska darījuma, vai no neatļautas darbības, vai pēc likuma. Atbilstoši Maksātnespējas likuma 65. panta 9. punktam pēc juridiskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas administrators pieprasa, lai parādnieka dalībnieki (akcionāri) izpilda savas saistības attiecībā uz parādnieka pamatkapitālu vai

³⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 26. janvāra spriedums lietā Nr. C04275908, SKC-20/2017.

⁴⁰ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 23. marta spriedums lietā Nr. SKC-20/2015, Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 23. novembra spriedums lietā Nr. C26097912, SKC-291/2018.

⁴¹ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 21. jūnija spriedumu lietā Nr. SKC-163/2016, Augstākās tiesas 2017. gada 6. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-127/2017.

⁴² Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. Torgāna K. vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 207. lpp.

⁴³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 7. jūnija spriedums lietā Nr. C39072411, SKC-7/2016.

citū mantu, un iesniedz tiesai prasības par šādu saistību izpildi. Komerclikums nosaka prasības pamatkapitāla lielumam, kā arī tā apmaksas kārtību, piemēram, saskaņā ar Komerclikuma 185. pantu sabiedrības ar ierobežotu atbildību minimālais pamatkapitāla lielums ir 2 800 *euro*. Savukārt atbilstoši Komerclikuma 185.¹ panta septītajai daļai, ja sabiedrības pamatkapitāls ir mazāks par šā likuma 185. pantā noteikto un ir pasludināts šīs sabiedrības maksātnespējas process, tās dalībnieki solidāri atbild par sabiedrības saistībām, kuru kopējais apmērs nepārsniedz šā likuma 185. pantā noteiktā pamatkapitāla apmēra un dibinātāju apmaksātā pamatkapitāla apmēra starpību. Šāds regulējuma aizsargā kreditoru intereses gadījumā, kad pastāv starpība starp pamatkapitāla lielumu 2 800 *euro* apmērā un konkrētās sabiedrības faktiski apmaksātā pamatkapitāla apmēru.

Šādas prasības nav zaudējumu atlīdzības prasības, bet gan prasības par saistību izpildi, tomēr tās ir iekļautas pētījuma tvērumā, jo šādas prasības tiek celtas un apmierinātas samērā bieži, kā rezultātā administratoram ir iespēja atgūt mantu, kas novirzāma kreditoru prasījumu segšanai.

Tāpat 12 gadījumos ir celtas citas zaudējumu atlīdzības prasības, kas izriet no parādnieka valdes loceklim izsniegtā un neatmaksātā aizdevuma, faktiskās maksātnespējas stāvoklī izmaksātājām dividendēm, par mantas atsavināšanas darījumiem zem tirgus vērtības, nepamatotām izmaksām valdes loceklim utt.

Kopumā maksātnespējas procesos, kuros celtas zaudējumu atlīdzības prasības, atzīto kreditoru prasījumu apmērs ir 25 195 282 *euro*, bet kopējais apmierināto prasījumu apmērs šajos procesos ir 236 604 *euro*. Līdz ar to kopumā šajos procesos kreditori ir zaudējuši 24 958 678 *euro*. Savukārt starpība starp tiesas atzīto valdes locekļu un dalībnieku parādniekam nodarīto zaudējumu apmēru (9 232 582 *euro*) un faktiski atgūto summu (200 430 *euro*) ir 9 032 152 *euro*, kas nozīmē, ka valdes locekļi un dalībnieki faktiski ir seguši tikai 2,17 % no viņu nodarītā kaitējuma (2. tabula).

2. tabula

Maksātnespējas procesu, kuros celtas un apmierinātas zaudējumu atlīdzības prasības, rezultatīvie rādītāji

Rādītājs	Summa (<i>euro</i>)
Atzītie kreditoru prasījumi	25 195 282
Apmierinātie prasījumi	236 604
Kopējie kreditoru zaudējumi	24 958 678
Tiesas atzītie zaudējumi no valdes/dalībniekiem	9 232 582
Faktiski atgūtā summa no valdes/dalībniekiem	200 430
Valdes/dalībnieku nesegtie zaudējumi	9 032 152
Faktiski segtais kaitējums (%)	2,17

Ievērojot minēto, var secināt, ka administratori ir cēluši prasības par dažāda veida zaudējumiem, tostarp saistībā ar mantas nenodošanu, pamatkapitāla apmaksas neveikšanu, VID uzrēķiniem, neatmaksātiem aizdevumiem u. c. Tas norāda uz plašu iespējamo valdes locekļu pārkāpumu spektru, kas var radīt būtiskus zaudējumus gan sabiedrībai, gan tās kreditoriem. Šādos gadījumos zaudējumu atlīdzības prasības ir būtiskas kreditoru interešu aizsardzībai, lai arī to praktiskā efektivitāte ir ierobežota. Šādas prasības ļauj identificēt pārkāpumus, atgūt daļu no parādnieka mantas un veicina valdes locekļu atbildīgu rīcību, kalpojot kā preventīvs mehānisms. Līdz ar to jāveicina diskusija par tiesiskā regulējuma pilnveidi var būtiski uzlabot šo prasību lietderību un rezultativitāti.

2. Prasības, kas celtas, pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantu

Kā jau minēts iepriekšējā nodaļā, administratoram ir pienākums izvērtēt un celt tiesā prasības pret juridiskās personas pārvaldes institūciju locekļiem un kapitālsabiedrības dalībniekiem (akcionāriem) par viņu nodarīto zaudējumu atlīdzību. Minētais administratora pienākums attiecas arī uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantā noteiktajām prasībām par parādnieka dokumentu nenodošanu.

Maksātnespējas likuma 72.¹ panta pirmā daļa paredz valdes locekļu atbildību par dokumentu nenodošanu, nosakot, ka parādnieka – kapitālsabiedrības valdes locekļi solidāri atbild par zaudējumiem parādniekam, ja administratoram netiek nodoti parādnieka grāmatvedības dokumenti vai tie ir tādā stāvoklī, kas neļauj gūt skaidru priekšstatu par parādnieka darījumiem un mantas stāvokli pēdējos trijos gados pirms maksātnespējas procesa pasludināšanas. Atšķirībā no zaudējumu atlīdzības prasībām, kas izriet no vispārējā Civillikumā noteiktā pienākuma atlīdzināt zaudējumus, zaudējumu atlīdzības prasības, kas pamatojas uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantu, likumā ir definēts parādniekam nodarīto zaudējumu apmērs, tādējādi atvieglojot administratoram pierādīšanas slogu. Prasībās par zaudējumu atlīdzību, kas pamatojas uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantu, par parādniekam nodarīto zaudējumu apmēru tiek uzskatīti parādnieka maksātnespējas procesā atzītie kreditoru prasījumi pamatparāda apmērā, kurus nav iespējams segt parādnieka maksātnespējas procesa ietvaros.⁴⁴

Šāds regulējums ir izstrādāts, jo no dokumentu pieejamības administratoram ir atkarīga turpmākā maksātnespējas procesa virzība – bez dokumentiem nav iespējams pilnvērtīgi apzināt parādnieka mantu un saistības, izvērtēt parādnieka pirms maksātnespējas pasludināšanas slēgtos darījumus, kā rezultātā nav iespējams sasniegt maksātnespējas procesa mērķi – apmierināt kreditoru prasījumus. Līdz ar to gadījumā, ja parādnieka valdes loceklis nav nodrošinājis dokumentu glabāšanu, tādējādi izrādot pietiekamu rūpību, kā no viņa to prasa Komerclikums, likums "Par grāmatvedību", kā arī citi normatīvie akti, atbildības iestāšanās par šādu pretdarījumu ir tikai likumsakarīga.

Pētījuma ietvaros konstatēts, ka tika celtas 35 prasības pret valdi par dokumentu nenodošanu, pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantu, kas nozīmē, ka katrā sestajā maksātnespējas procesā administratoram ir bijis pamats celt prasību tiesā par dokumentu nenodošanu.

Kopumā maksātnespējas procesos, kuros, pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantu, celtas zaudējumu atlīdzības prasības, atzīto kreditoru prasījumu apmērs ir 4 716 887 *euro*, bet kopējais apmierināto prasījumu apmērs šajos procesos ir 678 596 *euro*. Līdz ar to kopumā šajos procesos kreditori ir zaudējuši 4 038 292 *euro*. Savukārt starpība starp tiesas atzīto valdes locekļu un dalībnieku parādniekam nodarīto zaudējumu apmēru (4 534 207 *euro*) un faktiski atgūto summu (541 190 *euro*) ir 3 993 017 *euro*, t. i., valdes locekļi faktiski un dalībnieki ir seguši tikai 11,94 % no viņu nodarītā kaitējuma (3. tabula).

3. tabula

Maksātnespējas procesu, kuros celtas un apmierinātas prasības, pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantu, rezultatīvie rādītāji

Rādītājs	Summa (<i>euro</i>)
Atzītie kreditoru prasījumi	4 716 887
Apmierinātie prasījumi	678 596
Kopējie kreditoru zaudējumi	4 038 292
Tiesas piesprieštie zaudējumi	4 534 207
Faktiski atgūtā summa	541 190

⁴⁴ Maksātnespējas likuma 72.¹ panta otrā daļa.

Valdes/dalībnieku nesegtie zaudējumi	3 993 017
Faktiski segtie zaudējumi (%)	11,94

Nemot vērā zaudējumu atlīdzības prasību par dokumentu nenodošanu zemo efektivitāti, īpašu nozīmi iegūst administratīvās atbildības institūts. Lai arī administratīvās atbildības piemērošanas rezultātā parādnieka mantā neiekļaujas papildu finanšu līdzekļi, kas var tikt novirzīti kreditoru prasījumu apmierināšanai, tai ir būtiska nozīme sabiedriskās kārtības aizsardzībā, taisnīguma atjaunošanā un administratīvo pārkāpumu prevencijā. Jāvērš uzmanība, ka 17 no šiem maksātnespējas procesiem paralēli ir piemērota arī administratīvā atbildība par dokumentu nenodošanu.⁴⁵

Saskaņā ar Maksātnespējas likuma 68. pantu lēmumu par parādnieka pārstāvja iecelšanu pieņem administrators, turklāt attiecīgajā normā ir noteikta secība, kas administratoram jāņem vērā, nosakot parādnieka pārstāvi. Primāri par parādnieka pārstāvi ir iecelams izpildinstitūcijas loceklis, kurš ir tiesīgs pārstāvēt parādnieku atsevišķi, ja objektīvu iemeslu dēļ šo personu nav iespējams iecelt, par parādnieka pārstāvi ir iecelams cits izpildinstitūcijas loceklis, tad pārraudzības institūcijas vadītājs vai cits pārraudzības institūcijas loceklis un tikai pēc tam dalībnieks (akcionārs), kuram ir lielākais balsu skaits. Praksē lielākajā daļā gadījumu par parādnieka pārstāvi tiek iecelti tieši valdes locekļi.

Atbilstoši Maksātnespējas likuma 70. pantam parādnieka pārstāvim ir noteikti vairāki pienākumi: 1) ierasties uz visām kreditoru sapulcēm un tiesas sēdēm, uz kurām viņš uzaicināts, kā arī sniegt savā rīcībā esošās ziņas par parādnieku; 2) ar pieņemšanas un nodošanas aktu nodot administratoram viņa noteiktajā termiņā parādnieka mantu un dokumentus. Būtiski atzīmēt, ka parādnieka pārstāvja pienākums ir sagatavot nododamās parādnieka mantas un dokumentu sarakstu, dokumentus sakārtojot atbilstoši lietvedības noteikumiem; 3) paziņot administratoram un tiesai jaunās dzīvesvietas adresi, ja tā tik mainīta maksātnespējas procesa laikā. Minēto pienākumu neizpildes rezultātā parādnieka pārstāvis var tikt saukts pie administratīvās atbildības.

Par administratīvo pārkāpumu var piemērot brīdinājumu un naudas sodu, kas ir pamatsodi, kā arī tiesību atņemšanu vai tiesību izmantošanas aizliegumu, kas ir papildsodi.⁴⁶ Maksātnespējas likuma 179. pantā noteikts, ka par maksātnespējas procesa noteikumu pārkāpšanu, tostarp gadījumā, ja parādnieka pārstāvis nav nodevis administratoram parādnieka dokumentus, piemēro naudas sodu no divdesmit līdz trīsdesmit naudas soda vienībām, atņemot tiesības ieņemt noteiktus amatus komercsabiedrībās uz laiku no viena mēneša līdz pieciem gadiem vai bez tā. Kopā 17 maksātnespējas procesos, kuros personas tika sauktas pie administratīvās atbildības, ir uzlikts naudas sods 8 877 *euro*, savukārt piedzīti 6 512 *euro*, papildsods piemērots sešos gadījumos.

Papildsods pamatoti tiek uzskatīts par efektīvu līdzekli negodprātīgu personu izslēgšanai no komerciesiskās aprites uz noteiktu laiku. Izskatītajās lietās vērojama tendence komercsabiedrību valdes locekļiem apzināti izvairīties no atbildības par dokumentu nenodošanu un secīgi komersantam nodarītajiem zaudējumiem (gan administratīvi tiesiskās, gan civiltiesiskās) ar dažādiem juridiskiem risinājumiem. Visos gadījumos, kuros tika piemērots papildsods, valdes locekļi ilgstoši nebija izpildījuši parādnieka pārstāvja pienākumus, nesniedza atbildes uz administratora pieprasījumiem, kā arī maksātnespējas procesa virzībai nepieciešamo informāciju un dokumentus.

Vidējais piemērotā papildsoda ilgums ir 33 mēneši (2,75 gadi). Jāvērš uzmanība, ka atbilstoši faktiskajai situācijai pie administratīvās atbildības vienlaikus var tikt saukti gan īstie, gan "formālie" valdes locekļi (personas, kuras parasti tiek ieceltas īsi pirms maksātnespējas procesa pasludināšanas un kuru rīcībā nav informācijas par parādnieka iepriekšējo darbību), tādējādi

⁴⁵ Maksātnespējas likuma 179. pantā ir paredzēta atbildība par maksātnespējas procesa vai tiesiskās aizsardzības procesa noteikumu pārkāpšanu, ja to izdarījis administrators, parādnieka pārstāvis, tiesiskās aizsardzības procesa uzraugošā persona vai cita maksātnespējas procesā vai tiesiskās aizsardzības procesā iesaistītā persona. Administratīvā pārkāpuma procesu par Maksātnespējas likuma 179. panta minētajiem pārkāpumiem veic Maksātnespējas kontroles dienests.

⁴⁶ Administratīvās atbildības likuma 14. pants.

izslēdzot no dalības komerctiesiskajā apgrozībā personas, kuras veikušas saskaņotas darbības ar mērķi izvairīties no atbildības.

Būtiski, ka daļā no 35 prasībām, kas celtas, pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantu, ir taisīts aizmugurisks spriedums. Aizmugurisku spriedumu pirmās instances tiesa sagatavo lietā, kurā atbildētājs nav sniedzis paskaidrojumus un nav ieradies pēc tiesas aicinājuma, nepaziņojot iemeslu⁴⁷. Šāda pie civiltiesiskās atbildības saucamo valdes locekļu attieksme pret tiesas procesu, nesodāmības sajūtas dēļ, tāpat kā zemi naudas līdzekļu atgūstamības rādītāji maksātnespējas procesos, norāda uz šāda veida zaudējumu atlīdzības prasību zemu efektivitāti.

Tāpat jānorāda, ka saskaņā ar Maksātnespējas likuma 72.¹ panta trešo daļu, ja administrators nav cēlis prasību par grāmatvedības dokumentu nenodošanu, gada laikā pēc maksātnespējas procesa pabeigšanas prasību ir tiesīgs celt arī pats kreditors sava nesegtā prasījuma apmērā, tomēr praksē šādi gadījumi nav konstatēti.

Prasības par dokumentu nenodošanu ir viena no biežāk sastopamajām zaudējumu atlīdzības formām maksātnespējas procesos – katrā sestajā gadījumā tiek celta prasība, pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantu. Tas uzsver dokumentu nodošanas administratoram nozīmi maksātnespējas procesa efektīvas norises nodrošināšanai. Lai arī Maksātnespējas likuma 72.¹ pants sniedz būtisku atbalstu zaudējumu atlīdzības prasību celšanai, tā praktiskā efektivitāte ir ierobežota, līdzīgi kā vispārējā kārtībā celtajām zaudējumu prasībām. Līdz ar to administratīvie sodi un īpaši papildsodi kļūst par nozīmīgākiem instrumentiem šādos gadījumos nekā faktiskā atlīdzība. Līdz ar to arī attiecībā uz Maksātnespējas likuma 72.¹ pantu jāmeklē risinājumi, lai uzlabotu valdes locekļu atbildības mehānismus, tostarp administratoriem stiprināt kontroles pasākumus par valdes locekļu rīcību, nepieciešamības gadījumā vērsties ar iesniegumu par administratīvā pārkāpuma procesa lietas ierosināšanu.

⁴⁷ Civilprocesa likuma 150. panta trešā daļa.

3. Darījumu apstrīdēšanas prasības

Maksātnespējas procesā var būt situācijas, kad parādniekam ir skaidrs, ka no maksātnespējas nebūs iespējams izvairīties, krietni agrāk nekā tiek iesniegts pieteikums par maksātnespējas procesa uzsākšanu. Šādos gadījumos parādnieks var mēģināt slēpt aktīvus no kreditoriem, piemēram, uzņemties fiktīvas saistības, veikt ziedojumus vai dāvinājumus radniekiem, draugiem, pārvaldes institūciju locekļiem vai citām ieinteresētajām personām vai samaksāt noteiktiem kreditoriem, izslēdzot citus.

Lai novērstu šo darbību rezultātā radušās kaitīgās sekas, administrators var pārskatīt parādnieka pirms maksātnespējas procesa pasludināšanas noslēgtos darījumus un nepieciešamības gadījumā apstrīdēt tos. Līdz ar to darījuma apstrīdēšana maksātnespējas procesā ir viens no instrumentiem parādnieka mantas atgūšanai. Tāpat kā šā pētījuma iepriekšējās apakšnodaļās minēto tiesisko instrumentu, arī darījumu apstrīdēšanas mērķis ir ne tikai mantas atgūšana katrā konkrētā procesā, bet arī prevencija – atturēt parādnieku un ar parādnieku saistītās personas, tostarp kreditorus no tādām darbībām, kas rada kaitējumu kreditoru kopuma interesēm, tādējādi veicinot godīgas komercprakses veidošanos.

Atbilstoši Maksātnespējas likuma 96. panta pirmajai daļai administratoram ir pienākums izvērtēt parādnieka darījumus un celt tiesā prasību par attiecīgā darījuma atzīšanu par spēkā neesošu neatkarīgi no šā darījuma veida, ja tas noslēgts: 1) pēc juridiskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas dienas vai četrus mēnešus pirms juridiskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas dienas un tādējādi parādniekam ir nodarīti zaudējumi neatkarīgi no tā, vai persona, ar kuru vai kurai par labu darījums noslēgts, ir vai nav zinājusi par zaudējumu nodarīšanu kreditoriem; 2) triju gadu laikā pirms juridiskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas dienas un tādējādi parādniekam ir nodarīti zaudējumi, turklāt persona, ar kuru vai kurai par labu noslēgts darījums, zināja vai tai bija jāzina par šādu zaudējumu nodarīšanu.

Būtiski atzīmēt, ja darījums, ar kuru nodarīti zaudējumi parādniekam, ir noslēgts ar ieinteresētajām personām attiecībā pret parādnieku vai šo personu labā, uzskatāms, ka šīs personas ir zinājušas par zaudējumu nodarīšanu, ja tās nepierāda pretējo.⁴⁸

Maksātnespējas likumā nav iekļauts skaidrojums, kādus darījumus var apstrīdēt. Vienlaikus Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautisko tirdzniecības tiesību komitejas (UNCITRAL) izdotajās vadlīnijās par maksātnespējas tiesībām tiek izdalīti trīs tipiskākie darījumu veidi, kas tiek apstrīdēti maksātnespējas procesa ietvaros: 1) darījumi, kas liedz, traucē vai aizkavē kreditorus saņemt sava prasījuma apmierinājumu; 2) neatbilstošas atlīdzības darījumi; 3) preferenciāli darījumi ar konkrētiem kreditoriem.

Savukārt Latvijas Republikas Augstākā tiesa apkopojumā "Tiesu prakse lietās par darījumu apstrīdēšanu un zaudējumu piedziņu no parādnieka pārstāvjiem maksātnespējas procesu ietvaros" (2013/2014) norāda, ka priekšroka būtu dodama tādai "apstrīdama darījuma" jēdziena interpretācijai, kas ietver ne tikai atsevišķu darījumu (līgumu) un tā izpildi, bet parādnieka un trešo personu darbību kopumu, kas ir virzīts uz zaudējumu nodarīšanu parādniekam un kreditoru kopumam.

Darījumu apstrīdēšanas institūts prezumē, ka parādnieks var būt veicis apzinātas darbības, lai nodarītu zaudējumus kreditoriem. Lai sasniegtu savus prettiesiskos mērķus, parādnieks var veikt dažādas savstarpēji saistītas darbības, t. sk. slēgt darījumus izskata pēc, sagrozīt grāmatvedības datus, veikt maksājumus saistītajām personām uz fiktīvu līgumu pamata u. tml. Turklāt šīs darbības ir virzītas uz to, lai, no vienas puses, sasniegtu prettiesisko mērķi, no otras, lai šīs darbības ārēji izskatītos tiesiskas. Tādējādi šaura atsevišķu darījumu apskatīšana atrauti no citām parādnieka darbībām un norobežošanās no parādnieka motīvu noskaidrošanas var novest pie tā, ka darījuma apstrīdēšanas normu mērķis netiek sasniegts.

Attiecīgi no Maksātnespējas likuma 96. panta izriet vairākas pazīmes, kuras jākonstatē administratoram, lai celtu tiesā prasību par darījuma atzīšanu par spēkā neesošu. Jāsaprot, ka darījums, kas citādos apstākļos būtu tiesisks un neradītu šaubas, kļūst apstrīdams tieši tāpēc, ka

⁴⁸ Maksātnespējas likuma 96. panta otrā daļa.

tika noslēgts neilgi pirms vai pēc maksātnespējas procesa pasludināšanas. Līdz ar to darījumu apstrīdēšanā būtisks ir laika periods, kad darījums tika noslēgts. Atbilstoši Maksātnespējas likumam administratoram ir pienākums izvērtēt parādnieka darījumus, kas noslēgti pat trīs gadus pirms juridiskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas dienas. Tāpat administratoram ir pienākums vērtēt tos darījumus, kas noslēgti arī pēc maksātnespējas procesa pasludināšanas.

Līdztekus šai pazīmei nepieciešams konstatēt arī objektīvo kritēriju – parādniekam no noslēgtā darījuma ir nodarīti zaudējumi. Zaudējumu nodarīšana parādniekam ir arī potenciāla zaudējumu nodarīšana kreditoriem, jo tādējādi notiek parādnieka mantas samazinājums. Secīgi administratoram jānoskaidro, vai kreditoru iespējas gūt apmierinājumu no parādnieka mantas būtu lielākas, ja attiecīgais darījums nebūtu noslēgts.

Attiecīgu pazīmju konstatēšanas gadījumā administratoram jāceļ prasība tiesā ar mērķi nodrošināt kreditoru prasījumu apmierināšanu un novērst tādu parādnieka rīcību, kas kaitē kreditoru kopuma interesēm. Darījumu apstrīdēšanā, tāpat kā citos maksātnespējas tiesību jautājumos, ir nepieciešams ievērot līdzsvaru starp kreditoru kopuma interešu aizsardzību no vienas puses un civiltiesiskās apgrozības drošību un noteiktību no otras puses.

Maksātnespējas likuma 96. pants ir formulēts pietiekami vispārīgi un tamdēļ saskaņā ar to var apstrīdēt jebkuru no augstāk minētajiem UNCITRAL definētajiem darījumu veidiem, kā arī citus, ja administrators konstatē iepriekš minētās pazīmes. Piemēram, Latvijas Republikas Augstākā tiesa 2019. gada 16. decembra spriedumā Nr. SKC-294/2019 norādīja, ka slēdzot komercķīlas līgumu un reģistrējot komercķīlu par labu vienam no kreditoriem laikā, kad arī citu kreditoru saistību izpildes termiņi bija jau iestājušies, pretēji vienlīdzības principam radīta priekšrocība vienam kreditoram, tādā veidā kaitējot kreditoru kopuma interesēm, kas samazina katra nenodrošinātā kreditora proporcionālo daļu no maksātnespējas procesā atgūstamajiem līdzekļiem. Līdz ar to šāds darījums var tikt apstrīdēts gan pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 96. pantu, kas ir vispārējā darījumu apstrīdēšanas norma, gan arī pamatojoties uz šā likuma 98. pantā iekļauto speciālo tiesību normu.

Tiesu prakse un UNCITRAL vadlīnijas uzsver, ka darījumu apstrīdēšanā jāvērtē ne tikai atsevišķi darījumi, bet arī to kopums, kas var liecināt par koordinētām darbībām ar mērķi izslēgt kreditorus no mantas sadales. Šaura pieeja var novest pie darījumu apstrīdēšanas normu mērķa nesasniegšanas.

Maksātnespējas likuma 97.–99. pantā ir izcelti konkrēti apstrīdamo darījumu veidi – bezatlīdzības darījumi, ķīlas līgumi un parādu segšanai samaksāto summu atdošana. Šo darījumu apstrīdēšanai likumdevējs ir paredzējis atšķirīgus nosacījumus.⁴⁹

Pētījuma ietvaros konstatēts, ka tika celtas 11 prasības par darījumu apstrīdēšanu.

Kopumā maksātnespējas procesos, kuros celtas prasības par darījumu apstrīdēšanu, atzīto kreditoru prasījumu apmērs ir 18 445 060 *euro*, bet kopējais apmierināto prasījumu apmērs šajos procesos ir 5 011 221 *euro*. Līdz ar to kopumā šajos procesos kreditori ir zaudējuši 13 433 839 *euro*. Savukārt starpība starp tiesas piespriedi (891 671 *euro*) un faktiski atgūto summu (205 186,67 *euro*) ir 686 485 *euro*, kas nozīmē, ka nodarītais kaitējums novērsts par 23 % (4. tabula).

4. tabula

Maksātnespējas procesu, kuros celtas un apmierinātas darījumu apstrīdēšanas prasības, rezultatīvie rādītāji

Rādītājs	Summa (<i>euro</i>)
Atzītie kreditoru prasījumi	18 445 060
Apmierinātie prasījumi	5 011 221
Kopējie kreditoru zaudējumi	13 433 839

⁴⁹ Informatīvie materiāli, Darījumu apstrīdēšana. Pieejams: <https://www.mkd.gov.lv/lv/informativie-materiali#darijumu-apstridesana>

Tiesas piespriestie zaudējumi	891 671
Faktiski atgūtā summa	205 187
Nesegtie zaudējumi	686 485
Faktiski segtais kaitējums (%)	23

Darījumu apstrīdēšana ir viens no nozīmīgākajiem rīkiem parādnieka mantas atgūšanai maksātnespējas procesā. Šā instrumenta piemērošana ir būtiska, jo kalpo ne tikai mantas atgūšanai konkrētā lietā, bet arī preventīvi – lai atturētu visus komerciesiskās aprites dalībniekus (parādnieku un ar to saistītās personas, kreditorus) no kaitnieciskām darbībām, tādējādi stiprinot godīgu komercpraksi. Tāpat būtiski atzīmēt, ka darījumu apstrīdēšana prasa īpašu administratora rūpību – darījumu apstrīdēšanā svarīgi saglabāt līdzsvaru starp kreditoru interešu aizsardzību un tiesiskās drošības nodrošināšanu civiltiesiskajā apgrozībā. Pārāk plaša darījumu apstrīdēšana var mazināt uzņēmējdarbības stabilitāti, savukārt pārāk šaura – apdraudēt kreditoru tiesības.

Secinājumi

Lai gan juridiskās personas atbildība ir nošķirta no tās dibinātāju un pārvaldes institūciju locekļu atbildības, pastāv situācijas, kurās iespējams atkāpties no šī principa un saukt juridiskās personas pārstāvjus pie administratīvās, kriminālās un civiltiesiskās atbildības. Vienlaikus ir jāmin, ka likuma "Par nodokļiem un nodevām" XI nodaļa paredz atbildību par juridiskās personas nokavētajiem nodokļu maksājumiem personai, kura ir bijusi šīs juridiskās personas valdes loceklis vai kura faktiski īsteno valdes funkcijas un uzdevumus laikā, kad attiecīgie nokavētie nodokļu maksājumi ir izveidojušies.

Nemot vērā to, ka kreditori vienmēr ir ieinteresēti, lai zaudējumi, ja tādi tiek nodarīti, pēc iespējas tiktu atlīdzināti, viens no būtiskākajiem juridiskās atbildības veidiem maksātnespējas procesā ir civiltiesiskā atbildība, kurai ir gan zaudējumu atlīdzināšanas, ir gan preventīvs mērķis. Līdz ar to civiltiesiskās atbildībai jādarbojas efektīvi, lai tā varētu sasniegt šos mērķus.

Ievērojot pētījuma rezultātā konstatēto, var izdarīt secinājumu, ka valdes locekļu civiltiesiskās atbildības institūta maksātnespējas procesa ietvaros efektivitāte ir ļoti zema, kas ir skaidrojams ar maksātnespējas procesa specifiku – process ir ierobežots termiņā, līdz ar to piedziņas iespējas tajā arī ir ierobežotas. Turklāt uz maksātnespējas procesa pasludināšanas brīdi parādnieka valdes locekļiem nepieder manta, uz kuru būtu iespējams vērst piedziņu. Minētie apstākļi ietekmē kreditoru lēmumu atbalstīt administratora piedāvājumu noslēgt izlīgumu vai cedēt piespiesto parāda summu par salīdzinoši zemu cenu. Būtiski atzīmēt, ka zaudējumu atlīdzības procesā ir ieguldīts ievērojams resurss, proti, lai panāktu zaudējumu atlīdzības prasījuma apmierinājumu, administratoram ir jāsaņem prasības pieteikums, jāpiedalās tiesvedības procesā (līdz pat trīs instancēm), attiecīgi tiek patērēts arī tiesas resurss.

Civiltiesiskās atbildības institūta zemās efektivitātes rezultātā tiek nodarīti zaudējumi pašai sabiedrībai un līdz ar to arī tās kreditoriem, kā arī kopumā negatīvi tiek ietekmēta komerciesiskā vide: ja vadītāji (valdes locekļi) apzinās, ka pēc būtības pastāv reālas iespējas izvairīties no civiltiesiskās atbildības sekām – piespiesto zaudējumu atlīdzināšanas, viņi ir mazāk motivēti rūpīgi izvērtēt savas darbības sekas, kas savukārt negatīvi ietekmē arī citus komerciesiskās vides dalībniekus, kam ir jāuzņemas lielāki riski. Tādējādi netiek novērsti arī riski, kas izceļas no prettiesiskās rīcības. Respektīvi, ja valdes locekļiem nav jāuztraucas par civiltiesisko atbildību, tas var veicināt bezatbildīgu un pat negodprātīgu uzņēmējdarbības praksi. Šāda situācija negatīvi ietekmē ekonomiku kopumā.

Tomēr neapšaubāmi būtu neracionāli un nelietderīgi atteikties no valdes locekļu civiltiesiskās atbildības institūta, jo šīs atbildības esamība ir būtisks tiesiskās drošības un komercvides stabilitātes priekšnoteikums. Civiltiesiskā atbildība kalpo kā preventīvs mehānisms, kas disciplinē uzņēmumu vadītājus un motivē viņus rīkoties godprātīgi un atbildīgi, aizsargājot ne tikai pašu uzņēmumu, bet arī tā kreditoru, darbinieku un sadarbības partneru intereses. Ja šāds mehānisms nepastāvētu, komercdarbības vide kļūtu ievērojami nestabilāka un riskantāka, jo uzņēmumu vadītāji varētu pieņemt ekonomiski nepamatotus vai pat apzināti kaitnieciskus lēmumus bez reālām sekām, radot būtiskus zaudējumus gan atsevišķiem tirgus dalībniekiem, gan tautsaimniecībai kopumā.

Līdz ar to ir jāmeklē risinājumi, kas ļautu paaugstināt civiltiesiskās atbildības institūta efektivitāti vai arī iespējamās alternatīvas, kas atbilstu sabiedrības un kreditoru interesēm.

Tā kā mantas neesamība valdes locekļa īpašumā piedziņas vērsšanas brīdī ir viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc piedziņas vērsšana pret valdes locekli nebija iespējama, jāvērtē potenciālie risinājumi, kas nepieļautu mantas slēpšanu nolūkā izvairīties no zaudējumu atlīdzināšanas, vai nodrošināt iespēju vērst piedziņu mantas neesamības gadījumā.

Iespējams, ir jāuzsāk diskusija par prasību pēc valdes locekļu obligātās civiltiesiskās atbildības apdrošināšanas. Obligātā civiltiesiskās atbildības apdrošināšana ir izplatīts risinājums gan juridisko profesiju pārstāvjiem – zvērinātiem tiesu izpildītājiem⁵⁰, zvērinātiem notāriem⁵¹,

⁵⁰ Tiesu izpildītāju likuma 33. pants.

⁵¹ Notariāta likuma 24. pants.

zvērīnātiem advokātiem⁵², kā arī administratoriem⁵³, gan privātpersonām, kas veic noteikta veida profesionālo vai saimniecisko darbību, piemēram, būvspeciālistiem⁵⁴, gan privātpersonām, kas neveic saimniecisko darbību – sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku obligātās civiltiesiskās atbildības apdrošināšana⁵⁵.

Valdes locekļu civiltiesiskās atbildības apdrošināšana jau šobrīd ir pieejama kā pakalpojums apdrošināšanas pakalpojumu klāstā. Apdrošināšanas kompānijas piedāvā apdrošināt faktiskas vai iespējamās kļūdas, tostarp nolaidība, bezdarbība, nepareizi vai maldīgi lēmumi, saistību nepildīšanas rezultātā radušies finansiāli zaudējumi. Nepašaubāmi, primāri valdes locekļu civiltiesiskās atbildības apdrošināšana ir apdrošināšanas segums, kas paredzēts, lai aizsargātu indivīdus no personīgiem zaudējumiem, ja pret viņiem tiek celta prasība saistībā ar viņu darbību kā uzņēmuma amatpersonai, tomēr pastarpināti tā sniegtu lielākas garantijas arī sabiedrības kreditoriem.

Obligātā valdes locekļu civiltiesiskā apdrošināšana nav izplatīts risinājums pasaules valstu tiesiskajā regulējumā – vienīgais gadījums Eiropas pieredzē ir Rumānija⁵⁶, kur valdes locekļu un direktoru civiltiesiskā atbildība obligāti ir apdrošināma no 2007. gada, turklāt atbildība ir apdrošināma tikai akciju sabiedrību gadījumā⁵⁷.

Starptautiskajā praksē nozīmīgu lomu uzņēmējdarbības vides sakārtošanā spēlē arī valdes locekļu diskvalifikācijas institūts, kas ir plaši atzīts instruments ārvalstu tiesību sistēmās. Diskvalifikācija nodrošina to, ka negodprātīgi, bezatbildīgi vai krāpnieciski rīkojušies valdes locekļi zaudē tiesības ieņemt amatus citos uzņēmumos uz noteiktu laiku, tādējādi novēršot riskus, ka šāda persona turpinās kaitēt citiem tirgus dalībniekiem. Diskvalifikācija darbojas gan kā sankcija, gan kā preventīvs līdzeklis.

Diskvalifikācijas būtība ir juridisks aizliegums ieņemt valdes locekļa vai cita uzņēmuma vadības amatu noteiktu laiku, parasti pēc tiesas nolēmuma, konstatējot rupjus pienākumu pārkāpumus, nolaidību, krāpniecību vai uzņēmuma interešu apzinātu ignorēšanu. Šāda prakse ir izplatīta daudzās valstīs un tiek atzīta par efektīvu līdzekli negodprātīgu uzņēmējdarbības praksi ierobežošanā. Ārvalstu pieredze liecina, ka diskvalifikācijas piemērošana ir efektīvs veids, kā aizsargāt sabiedrības un kreditoru intereses. Diskvalifikācija tiek plaši izmantota, piemēram, Apvienotajā Karalistē⁵⁸, kur tā tiek piemērota saskaņā ar Likumu par uzņēmumu direktoru diskvalifikāciju, kā arī Vācijā⁵⁹, Austrālijā⁶⁰, ASV⁶¹ un citās jurisdikcijās. Diskvalifikācijas iespēja motivē valdes locekļus rūpīgi izvērtēt savas darbības, jo negodprātīga rīcība var izslēgt viņus no uzņēmējdarbības vides uz vairākiem gadiem.

Būtiski atzīmēt, ka Apvienotajā Karalistē pastāv arī tā saucamā brīvprātīga diskvalifikācija (*disqualification undertaking*), kuru piemēro Maksātnespējas dienests⁶², kas ir valsts aģentūra, tādējādi neradot papildu slogu tiesai. Brīvprātīga diskvalifikācija ir rakstiska vienošanās starp uzņēmuma direktoru un Maksātnespējas dienestu, kurā uzņēmuma direktors piekrīt atteikties no vadības pienākumiem uz noteiktu laiku, izvairoties no tiesas procesa. Šādai vienošanai ir tāds pats

⁵² Latvijas Republikas Advokatūras likuma 114. pants.

⁵³ Maksātnespējas likuma 31. pants.

⁵⁴ Būvniecības likuma 13. panta desmitā daļa.

⁵⁵ Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma 3. pants.

⁵⁶ Romania mandates D&O coverage, pieejams: <https://www.businessinsurance.com/romania-mandates-do-coverage/>

⁵⁷ <https://www.dlapiperintelligence.com/directorsduties/countries/index.html?t=protection&s=01-protected-from-liability&c=RO>.

⁵⁸ Company Directors Disqualification Act 1986. London: The National Archives. Pieejams: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/46>.

⁵⁹ German Stock Corporation Act, 1965, (Aktengesetz (AktG)). Bundesgesetzblatt Teil I. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/aktg/>.

⁶⁰ Director disqualification register and enforcement actions. Australian Securities & Investments Commission (ASIC). Pieejams: <https://asic.gov.au/regulatory-resources/find-a-document/regulatory-guides/rg-000-director-disqualification/>.

⁶¹ Securities Exchange Act of 1934, 15 U.S.C., 1934. United States Congress. Pieejams: <https://www.sec.gov/about/laws/sea34.pdf>.

⁶² Anglijas un Velsas teritorijā, Skotijā un Ziemeļīrijā šīs funkcijas veic teritoriālās iestādes

spēks kā tiesas pieņemtam diskvalifikācijas rīkojumam (*disqualification order*). Diskvalifikācijas ilgums var būt līdz 15 gadiem, atkarībā no pārkāpuma smaguma. Sekas diskvalificētai personai ietver aizliegumu būt par direktoru jebkurā Apvienotajā Karalistē reģistrētā uzņēmumā, kā arī aizliegumu piedalīties uzņēmumu veidošanā, vadībā vai reklamēšanā. Ja persona pārkāpj diskvalifikācijas noteikumus, tā var tikt saukta pie kriminālatbildības un kļūt personīgi atbildīga par uzņēmuma saistībām.⁶³

Nemot vērā starptautisko praksi, valdes locekļu diskvalifikācijas institūta nostiprināšana Latvijas tiesību sistēmā varētu kļūt par būtisku soli, lai uzlabotu uzņēmējdarbības vides drošību un stabilitāti. Diskvalifikācijas piemērošanas efektivitāte lielā mērā balstās uz skaidri noteiktiem pārkāpumu kritērijiem, savlaicīgu tiesas vai uzraudzības iestāžu iejaukšanos, kā arī sabiedrības informētību par šī institūta praktisko nozīmi.

Kā instruments, kas ļauj cīnīties ar mantas slēpšanu, kas veikta nolūkā izvairīties no atbildības tiesībpārkāpuma gadījumā, var minēt Kriminālprocesa likumā noteikto kārtību, kas pieļauj arī tādas mantas konfiskāciju, kas nepieder personai, kura tiek saukta pie kriminālatbildības. Krimināltiesiskajā praksē nav reti gadījumi, kad personai nav mantas, ko varētu pakļaut konfiskācijai, jo tā ir atsavināta, iznīcināta, noslēpta vai nomaskēta. Šādos gadījumos atbilstoši Krimināllikuma 70.¹⁴ panta ceturtajai daļai ir spējams konfiscēt: 1) mantu, ko persona pēc noziedzīga nodarījuma uzsākšanas atsavinājusi citai personai bez maksas vai par vērtību, kas ir būtiski zemāka vai būtiski augstāka nekā tirgus vērtība; 2) personas, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, un tās laulātā kopīgo mantu, ja vien vismaz gadu pirms noziedzīga nodarījuma uzsākšanas nav noteikta laulāto mantas šķirtība; 3) mantu, kas pieder citai personai, ar kuru noziedzīgu nodarījumu izdarījušai personai ir kopīga (nedalīta) saimniecība, ja šī manta iegūta pēc noziedzīga nodarījuma uzsākšanas. Līdz ar to ir apsverama arī iespēja salāgot šo mehānismu ar diskvalifikācijas institūtu.

Neapšaubāmi secinājumos piedāvātie risinājumi var šķist stingri un sākotnēji varētu radīt bažas, ka tie samazinās cilvēku vēlmi uzņemties valdes locekļa amatu, tomēr ir svarīgi izprast šo pasākumu mērķi un piemērošanas robežas. Šo mehānismu mērķis nav nevajadzīgi apgrūtināt uzņēmējdarbību vai radīt papildu riskus godprātīgiem valdes locekļiem, bet gan lai nodrošinātu taisnīgumu situācijās, kad valdes loceklis ir pārkāpis savus pienākumus un ar savām darbībām vai bezdarbību ir nodarījis būtisku kaitējumu sabiedrībai un tās kreditoriem.

Jāuzsver, ka šādi risinājumi tiktu piemēroti tikai tiesībpārkāpuma gadījumā, kad valdes locekļa rīcība ir novērtējama kā pretiesiska un tieši saistīta ar sabiedrības maksātnespēju vai kreditoru interešu būtisku aizskārumu. Tādējādi šādu instrumentu esamība nebūtu jāuzskata kā šķērslis uzņēmējdarbības iniciatīvai vai attīstībai, bet gan kā saprātīga aizsardzība pret bezatbildīgu vai ļaunprātīgu rīcību, kas, kā redzams no šā pētījuma, kreditoriem rada zaudējumus miljonu *euro* apmērā⁶⁴.

Tādēļ diskusijas uzsākšana par civiltiesiskās atbildības institūta efektivitātes paaugstināšanu ir pamatota un nepieciešama, lai stiprinātu uzņēmējdarbības vides caurspīdīgumu, nodrošinātu kreditoru tiesību aizsardzību un ilgtermiņā celtu uzticību Latvijas komercvidei, jo efektīva valdes locekļu atbildība nevis kavē, bet veicina ilgtspējīgu un godprātīgu uzņēmējdarbību.

⁶³ <https://www.gov.uk/company-director-disqualification>

⁶⁴ Tikai 2023. gada pabeigtajos procesos no kopējās pierādītās un piespriestās zaudējumu summas 14 658 461 *euro* ir izdevies atgūt 946 807 *euro*, kas nozīmē, ka kreditori parādnieka valdes locekļu pretiesiskās rīcības dēļ ir zaudējuši vairāk nekā 13 miljonus.